

Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar
Veli Sevin'e Armağan

SCRIPTA

Essays in Honour of Veli Sevin
A Life Immersed in Archaeology

Editör / Editor
Aynur Özfirat

Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar

Veli Sevin'e Armağan

SCRIPTA

Essays in Honour of Veli Sevin

A Life Immersed in Archaeology

Editör / Editor

Aynur Özfirat

ISBN 978-605-4701-47-6

© 2014 Ege Yayınları, İstanbul

Yayınçı Sertifika No / Publisher Certificate No: 14641

Bütün hakları saklıdır. / All rights reserved.

Bu kitapta yayımlanan makalelerdeki bilimsel içerik ve etik ile ilgili tüm sorumluluklar yazarlarına aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

The academic content and ethical responsibility of the articles published here rest upon their authors.
Quotations may be made with proper citation.

Baskı / Printed by

Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

100. Yıl Mah. Matbaacilar Sit. 2. Cad. No: 202/A Bağcılar - İstanbul

Tel: +90 (212) 325 71 25 Fax: +90 (212) 325 61 99

Sertifika No / Certificate No: 29487

Yapım ve Dağıtım / Production and Distribution

Zero Prod. San. Ltd. Şti.

Abdullah Sokak, No. 17, Taksim

34433 İstanbul - Turkey

Tel: +90 (212) 244 7521 Fax: +90 (212) 244 3209

e.mail: info@zerobooksonline.com

www.zerobooksonline.com/eng

www.egeyayinlari.com

İZMİR-YEŞİLOVA HÖYÜĞÜ NEOLİTİK MÜHÜRLERİ

Zafer DERİN*

Hocam Veli Sevin'e en içten sevgi ve saygılarımla...

Abstract

The stamp seals (Pintadera) of the Yeşilova Höyük in Izmir

Yeşilova Höyük is situated in the middle of the Bornova Plain, at the meeting point of the Gökdere and Manda rivers in the Izmir. The settlement area is located 80 cm below the plain surface, 4 km from the present-day coastline. Bornova Plain, which had similar geographical boundaries in prehistory, became home to the first settlers of the Izmir region. There are five prehistoric mounds on the plain, including Yeşilova Höyük. Yeşilova Höyük is the oldest settlement centre within the city of Izmir. This centre, together with Yassitepe and İpeklikuyu Höyük makes up >

There are small finds in the Yeşilova Hoyuk from the Neolithic levels. Izmir's Prehistoric Settlement Area <The association of clay stamps – sometimes labeled as 'pintaderas' – with questions of Neolithization goes back to the 1960s.

Stamps are well known from the Neolithic and Chalcolithic cultures of Anatolia, the Balkans, the Carpathian Basin and Italy. The earliest examples from the first half of the 7th millennium were found in central Anatolia. Our focus here is on the patterns of the stamping surface within the different shape.

Günümüz uygarlığının oluşumundaki en önemli süreç Neolitik Dönem'dir. Bu dönemde insanoğlunun yaşam tarzı köklü değişikliklere uğramıştır. Geçici doğal barınaklardan yerleşik yaşama, avcılık ve toplayıcılıktan da üretmeye yani tarım ve hayvancılığa geçilmiştir. Topluluklar kalıcı yapılar inşa ederek farklı büyüklükte yerleşimler kurmuşlardır. Köy niteliğindeki bu yerleşimlerde yaklaşık 10-15 kişilik ailelerin yaşadığı kerpiç ya da mühare duvarlı, ağaç destekli mekanlar, toplumun en küçük üretim birimlerini oluştururken, bu mekanlarda yaşayanlar yöneticilerin idaresinde düzenli bir yaşama geçilmiştir. Bu süreç içerisinde kişisel mülkiyet kavramının da giderek önem kazanmasıyla birlikte fazla yer kaplamayan, hafif, örneğin hammadde olarak taş, ya da çanak çömlekten çok daha kolay taşınabilecek, çoğunlukla kil veya taştan yapılmış küçük boyutlu nesneler olan mühürlerin (pintaderaların) kullanımının toplum yaşamına girdiği görülür.

Batı Anadolu kıyı kesiminde, Izmir'in Prehistorik yerleşim alanı içinde yer alan Yeşilova Höyübü, pişmiş toprak mühürlerin ele geçtiği Neolitik merkezlerden biridir¹. Yeşilova Höyübü; İzmir ili merkezinde, Bornova ilçesi sınırları içindeki Karacaoğlan mahallesinde, Manda çayının güneyinde yer almaktadır. Yerleşim alanı bugünkü

* Yrd. Doç. Dr. Zafer Derin, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Bornova, İzmir, Türkiye. E.posta: zaferderin@gmail.com

¹ Derin 2007: 377-384; Derin 2008: 217-230; Derin 2010, 475-491, 315-323, Derin ve dig. 2009:7-58.

sahile kuş uçuşumu 4,5 km. mesafededir. Kültür dolgusu içinde üç kültür katı saptanmıştır². Mühürler Neolitik kültür tabakası III . kat içinde ele geçmiştir.

Yeşilova Neolitik toplumunun belirgin simgelerinden birini oluşturan mühürler, “damga mühür” şeklinde olup dörtgen, oval ya da yuvarlak formlu olmak üzere iki tipte yapılmışlardır.

Dörtgen formlu Mühürler

1. Pişmiş toprak damga mühür (AZM 2054). 5.6 cm. uzunluğunda, 4.4 cm. genişliğinde ve 0.9 cm. kalınlığındaki mühür L15c açmasında bulunmuştur (Res. 1).

Dikdörtgen formundaki mührün üzerinde yüksek kabartma şeklinde simetrik labirent motifı vardır. Mührün sap kısmı kısmen kırıktır. Form bakımından Umurtak’ın yaptığı mühür tipolojisine göre Tip 2a grubu içinde yer almaktadır³. Göller Bölgesi’nde Bademağacı’nda Neolitik dönemde görülen bu tip mühürlere Kalkolitik dönemde Hacilar IIA tabakalarında da rastlanmıştır⁴. Genellikle büyülüklükleri bakımından pintadera olarak adlandırılan bu mühürlerin yakın benzeri Ulucak Höyük Vb katında bulunmuştur⁵.

2. Pişmiş toprak damga mühür (BDF 2439). 3.8 cm. uzunluğunda, 2.8 cm. genişliğinde ve 1.0 cm. kalınlığındaki mühür M15 a açmasında bulunmuştur (Res. 1).

2006 yılında M15a açmasının 18.00m. seviyesinde ele geçen mühür farklı bir baskı yüzüne sahiptir. Sadece bir köşesi olan mühür olasılıkla dikdörtgen formdadır. Baskı yüzeyinde alt alta üç sıra halinde zincire ya da örgü motifine benzer bir bezeme işlenmiştir. Motif olarak benzerlerine rastlanmamıştır.

Oval ya da Yuvarlak formlu Mühürler

3. Pişmiş toprak damga mühür (AZL 2053). 7.0 cm. çapında ve 2.2 cm. kalınlığındaki mühür L15c açmasında bulunmuştur (Res. 1).

Yuvarlak şekilli mühür tam değildir, dörtte bir kısmı korunabilmiştir. Mühür tüm şekliyle 7 cm. çapında yuvarlak formda yapıldığı anlaşılmaktadır. Derin baskı yüzeyinde 1 No’lu mühür gibi labirent şeklinde motif bulunmaktadır. Kiremit renginde olan bu mührün bir bölümünü koyu gri rengindedir. Form bakımından Umurtak’ın Tip 1c grubuna giren⁶ Yeşilova mührü, üzerindeki bezeme tarzı ile Göller Bölgesi’nde Bademağacı ENII katında ele geçen bir mühürle benzer özelliklere sahiptir⁷.

4. Pişmiş toprak damga mühür (BYS 4013). 4.2 cm. uzunluğunda, 4.0 cm. genişliğinde ve 2.0 cm. kalınlığındaki mühür J16c açmasında bulunmuştur.

Mührün sap kısmı kırık durumdadır. Baskı yüzeyinde iç içe daireler bulunan bu mühür Batı Anadolu tipolojisine göre Tip 1a grubuna⁸ dahil edilebilir. Baskı kısmında iç içe daire olan bu tip mühürler Anadolu’dan Balkanlara kadar geniş bir coğrafya içinde buşunmuştur. Benzerlerine Makedonya’da Porodin, Yunanistan’da

² Yeşilova Höyügü Kültür katları;

I. Kat Erken Tunç Çağ - Roma Dönemi

II. Kat (1-2 tabakaları) Kalkolitik Dönem

III. Kat (1-8 tabakaları) Neolitik Dönem şeklinde sıralanabilir.

³ Umurtak 1999-2000: 2.

⁴ Mellaart 1970: 164, 469, fig. 187.

⁵ Çilingiroğlu 2007: 367, fig. 27.

⁶ Umurtak 1999-2000: 1, res. 2.

⁷ Duru 2008: res. 193 c.

⁸ Umurtak 1999-2000: 1,

Nea Nikomedya'da, Sesklo'da, Kovaçeve, Kărdžali'de, Bulgaristan'da Kapitan Dimitrievo, Bikovo, Karanovo I, Salmanovo'da⁹, Anadolu'da Bademağacı (EN II), Ulucak (IVb), Dedeçik-Heybelitepe, Hocaçeşme, Çatalhöyük (VI-VII), Çayönü ve Tepecik-Çiftlik (5. tabaka) gibi yerleşimlerin Neolitik katlarında rastlanmıştır¹⁰.

5. Pişmiş toprak damga mühür (DEZ 5508). 4.1 cm. uzunluğunda, 4.1 cm. genişliğinde ve 4.3 cm. kalınlığındaki mühür I18d açmasında bulunmuştur (Res. 1).

2010 yılında bulunan mühür düz tutamaklı dairesel baskı yüzeylidir. Bu özelliklerinden dolayı mührü Tip 1d grubuna dahil etmek mümkündür¹¹. Baskı yüzeyinin bir kısmı kırık olmasına karşın deliksiz dörtgen profilli sap kısmı sağlam durumdadır. Mührün baskı yüzeyinde sekiz yapraklı çiçek motifi vardır. Benzer şekilde sekiz yapraklı rozet mühür olarak adlandırılan tek örnek daha stilize şekli ile Hacılar'dan bilinmektedir¹².

6. Pişmiş toprak damga mühür (BYA 3968). 4.1 cm. uzunluğunda, 2.1 cm. genişliğinde ve 2.5 cm. kalınlığındaki mühür K16 b açmasında bulunmuştur (Res. 1).

Mühür, sap ve baskı kısmıyla tüme yakındır. Baskı kısmının bir bölümünde kırık vardır. Baskı yüzeyi oval biçimde olup üzerinde kabartma şeklinde helezonik bezeme yapılmıştır. Baskı kısmı 'S' motifli mührün benzerlerine Anadolu'da Çatalhöyük, Bademağacı (EN II) ve Ege Gübre'de, rastlanmıştır¹³. Bu tip mühürler Anadolu dışında Makedonya'da Dolno Trinovo, Mala Tumba'da ele geçmiştir¹⁴.

Batı Anadolu'da görülen ilk mühürler çoğunlukla Neolitik Dönemin ortalarında karşımıza çıkar. Bunların içinde yuvarlak ve dikdörtgen baskı yüzeyli konik tutamaklı olanları Neolitik dönemde boyunca kullanılmaya devam etmiştir. Mühürlere, başta Göller Bölgesi olmak üzere Batı Anadolu Bölgesi'ndeki birçok Neolitik yerleşim yerinde rastlanırken, Marmara Bölgesi bu tür buluntuların en az ele geçtiği alanlardan biri olarak bilinmektedir. Bu bölge içinde sadece Hocaçeşme ve Pendik yerleşmelerinden iki adet mühür bilinmektedir¹⁵. Bunların dışında Göller Bölgesi'nde Kuruçay, Marmara Bölgesi'nde Aktopraklı ve Aşağıpınar gibi gelişmiş Neolitik Dönem yerleşmelerinde mühüre rastlanmaması bu yerleşmelerde ahşap gibi dayanıksız malzemeden yapılmış mühürlerin kullanımlığını düşündürür.

Ege Bölgesi'nde son on yıldır Yeşilova Höyük ve diğer yerleşimlerde yapılan kazılar Neolitik Dönem mühürlerinin Batı Anadolu'da sadece Göller Bölgesi yerleşimleriyle sınırlı olmadığını göstermiştir. Ege Bölgesi'nde Yeşilova Höyübü dışında Ulucak Höyübü IV-Vb, Ege Gübre 3a-b tabakasında ve Dedeçik-Heybelitepe'de Neolitik mühürler rastlanmıştır¹⁶. Sözü edilen yerleşim alanlarında bulunan mühürler genel olarak Neolitik dönemin sonuna ait katlarda ele geçmiştir (Res. 2).

Yeşilova mühürleri MÖ. 6220-5730 yılları arasında verilen Neolitik III 1 ve 2. tabakalarında ele geçmiştir¹⁷. Mühürlerin çoğu III. 2. katta ele geçerken sadece 5 No'lu çiçek motifli örnek MÖ. 6000-5730 yıllarına tarihlenen III. 1. kat buluntuları arasında yer alır. Aynı bölge içinde Yeşilova Höyübü mühürlerinin benzerleri Ulucak Höyübü'de MÖ. 6500-5800 yılları arasında verilen tabakalarda bulunmuştur¹⁸. Ege Gübre örnekleri için MÖ. 6000-

⁹ Naumov 2008a: fig. 2: 4, 6: 1, 7, 11: 6, Naumov 2008b: pl. 32: 6, 9, 5: 8, 8: 5, 10: 1, 3, 4, Budja 2003: Fig. 6, Makkay 1984: Fig. VI: 4, X: 1.

¹⁰ Derin ve diğ. 2004: 249, fig. 8.14; Licher 2005: 67 vd., fig. 3; Duru 2007: fig. 71-72; 2008: res. 189; Çilingiroğlu 2007: fig. 15; Licher 2005: fig. 3; Biçakçı ve diğ. 2007: fig. 48a; Budja 2003: fig. 2.

¹¹ Umurtak 1999-2000: 1.

¹² Mellaart 1970: şek. 187.6.

¹³ Naumov 2008a: fig. 6: 4; Duru 2007: Fig. 73; Duru 2008: fig. 193d; Sağlamtimur 2007: fig. 12.

¹⁴ Naumov 2008a: fig. 2: 2, 4: 6, 6: 3, 8: 5; Naumov 2008b: pl. 6: 4, 7: 3.

¹⁵ Özdoğan 2007: fig. 24; Pasinli ve diğ. 1994: 152, res. 18.

¹⁶ Çilingiroğlu 2009: 3 vd.; Sağlamtimur 2007: fig. 12-14; Licher ve Meriç 2007: 386, fig. 3.

¹⁷ Derin ve diğ. 2009: 13.

¹⁸ Çilingiroğlu 2009: 12.

5900 yılları, Bademağacı örnekleri için de MÖ.6220-6080 tarihleri önerilmiştir. Yeşilova ve diğer yerleşimlerden elde edilen CO14 tarihleri Ege bölgesinde ele geçen Neolitik dönem mühürlerinin Göller Bölgesi’nde olduğu gibi yaklaşık MÖ.6500-5700 yılları arasındaki uzun bir süreç içinde gelişim gösterdiğini ortaya koymuştur.

Neolitik Dönem’den sonra Erken Kalkolitik Dönem’de Hacilar yerleşiminde görülen mühürler, Neolitik yerleşmelerdeki mühürlerin form ve bezeme açısından fazla bir değişime uğramadan Erken Kalkolitik Dönem’de de benzer şekilde kullanılmaya devam edildiğini göstermiştir.

Yeşilova Höyübü ve diğer Neolitik yerleşim alanlarında bulunan mühürlerin/pintaderaların kullanım alanı konusunda kesin bilgiler elde edilememiştir. Bunların kullanımını gösteren arkeolojik verilerin ele geçmemesi birçok bilim adamının bu konu hakkında kesin olmayan, ancak arkeolojik ve etnografik gerekçelere dayandırarak birçok varsayımlı ileri sürülmüştür. Mühürlerin ; ekmek veya sepetleri damgalama, kişisel nesneleri belirtme, amulet olarak kullanılması, çömlekçi işaretleri, sürü hayvanlarını işaretleme, dekorasyon amacıyla tekstil, deri veya vücut üzerine damgalama gibi işlerde kullanıldığı önerilmiştir¹⁹. Örneğin Ulucak mühürlerinin daha çok tekstil ürünlerini ile ilişkili olduğu, olasılıkla sosyo- kültürel nitelikli birer simbol olduğu belirtilmiştir²⁰.

Mühürlerin önemli kısmının baskı yüzeyinin sağlam durumda olması bunların kullanımına ilişkin ipuçları vermektedir. Yeşilova Höyübü’ndeki mühürlerin baskı yüzeyi oldukça narin ve kırılgandır. 5 numaralı mühür, Ulucak Höyük’tे olduğu gibi pişmiş toprak dokuma tezgahı ağırlığı ele geçen bir alanda bulunmuştur. Kırılgan yüzeyinde boyalı izine rastlanmamıştır²¹. Bunlarla ilgili deneysel çalışmalar, pişmiş topraktan yapılmış mühürlerin bezeme yapmak amacıyla boyalı sivi bir maddeyle kumaş yada vücut üzerine bastırılarak kullanılmasının mümkün olmadığını göstermiştir. Çünkü boyalı, mühür yüzeyinin yumuşamasına neden olduğundan birkaç baskından sonra baskı yüzeyi kırılarak aşınmaktadır. Ayrıca böylesine bir kullanım sonucu baskı yüzeyinde boyalı kalıntıları kalmaktadır. Halbuki mühürlerin çoğunluğu yeni yapılmış gibi pürüzsüz ve boyalı kalıntıları olamayan bir yüzeye sahiptir. Pişmiş toprak mühürler kil ya da hamurla birlikte kullanıldığında da baskı yüzeyi kısa zamanda bezemelerin arasında boşluklar dolarak kullanılmaz hale gelmektedir. Ancak Umurtak’ın yaptığı deneysel çalışmalar sadece mayasız hamura baskı yapmanın mümkün olduğunu göstermiştir²². Bu nedenlerden dolayı pişmiş toprak baskı mühürler, üretimi kontrol almaya yönelik olarak işaretleme amacıyla, daha çok aile yada belli bir topluluğu simgeleri şeklinde kullanılmış olabilir. Bunun için mühürlerin buluntu durumlarının iyi incelenmesi gereklidir. Bademağacı, Yeşilova ve Ulucak Höyük mühürleri bezer şekilde farklı mekanlar içinde ve avluda ele geçmişlerdir. Bu durum mühürlerin mekanlarla, mekan içinde yaşayınlarla ilişkili olabileceğini göstermektedir. Örneğin Yeşilova Höyübü’nde biri dörtgen, diğeri yuvarlak formda olmalarına karşın benzer labirent motif içeren 1 ve 3 No’lu mühürlerin aynı yerde bulunurken, diğerleri ayrı ayrı alanlarda ele geçmiştir.

Mekanlar ve içinde yaşayan aileler Neolitik köylerin küçük birer üretim birimlerini oluşturmaktadır. Bu küçük toplulukları simgeleyen ve onların köy içindeki üretmeye olan katkısını belgeleyen işaretlerin de mühürler olduğunu düşünebiliriz. Zira Yeşilova Höyübü bulguları her bir evin çanak çömlek, ekmek, taş alet, deri ve dokuma gibi birbirinden farklı materyaller üretelebildiklerini ortaya koymuştur. Olasılıkla her üretim biriminin yada ailenin birer mührü vardı. Yeşilova Höyübü’nde olduğu gibi hemen her yer yerleşim alanında tekrarlanmayan örnekler şeklinde ortaya çıkan bu bulguların Neolitik toplum yaşamında işlevsel özellikten çok simgesel bir değerinin olduğu söyleyebiliriz.

¹⁹ Prijatelj 2007: 240 vd.; Çilingiroğlu 2009: 7; Gheorghiu ve Skeates 2008.

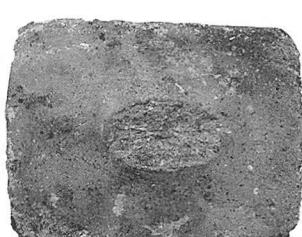
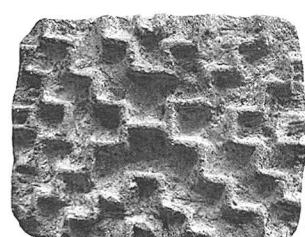
²⁰ Çilingiroğlu 2009: 18 vd., 23.

²¹ Batı Anadolu’da boyalı kalıntıları olduğu belirtilen tek örnek Ulucak Höyük’te ele geçmiştir. Bkz. Çilingiroğlu 2009: 14 (Stamp 1).

²² Umurtak 1999-2000: 7.

Kaynaklar

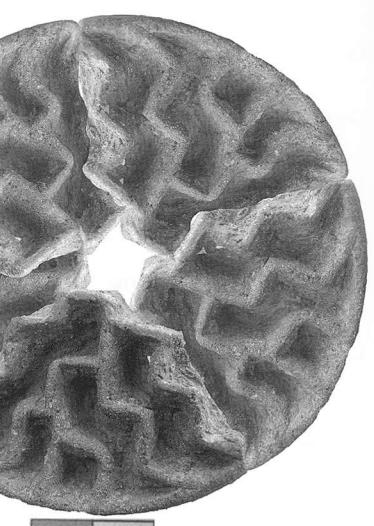
- Bıçakçı ve dig. 2007
Bıçakçı, E., Ç. Altınbilek-Algül, S. Yıldırım, M. Godon, "Tepecik-Çiftlik", *Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, M. Özdoğan, N. Başgelen (eds.), 237-253, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Budja 2003
Budja, M., 'Seals, contracts and tokens in the Balkans Early Neolithic: Where in the puzzle', *Documenta Prehistorica* XXX: 116-130.
- Çilingiroğlu 2007
Çilingiroğlu, A.-Ç., "Ulucak", *Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, M. Özdoğan, N. Başgelen (eds.), 361-372, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Çilingiroğlu 2009
Çilingiroğlu, Ç., "Of stamps, loom weights and spindle whorls: Contextual evidence on the function(s) of stamps from Ulucak, İzmir, Turkey", *Journal of Mediterranean Archaeology* 22/1: 3-27.
- Derin ve dig. 2004
Derin, Z., A. Çilingiroğlu, M. Taşlıalan, "Ulucak Höyük Kazısı 2002", *XXV. Kazı Sonuçları Toplantısı* I, 249, fig. 8.14, Ankara.
- Derin 2007
Derin, Z., "Yeşilova Höyübü", *Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, M. Özdoğan, N. Başgelen (eds.), 377-384, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Derin 2008
Derin, Z., "İzmir Yeşilova Höyübü", *Doğudan Yükselen İşık-Anadolu Arkeolojisine Katkılar. Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağan Kitabı*, 217-230, İstanbul.
- Derin 2010
Derin, Z., 'İzmir'in Prehistorik Yerleşimi Yeşilova Höyübü 2008 Yılı Çalışmaları', *31. Kazı Sonuçları Toplantısı* 1, 475-491, Ankara.
- Derin ve dig. 2009
Derin, Z., F. Ay, T. Caymaz, "İzmir'in Prehistorik Yerleşimi-Yeşilova Höyübü 2005-2006 Yılı Çalışmaları", *Arkeoloji Dergisi* XIII, 7-58.
- Duru 2007
Duru, R., "Göller Bölgesi Neolitiği", *Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, M. Özdoğan, N. Başgelen (eds.), 331-360, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Duru 2008
Duru, R., *MÖ 8000'den MÖ 2000'e Burdur-Antalya Bölgesi'nin Altı bin Yılı*, Antalya: AKMED Yayınları.
- Gheorghiu ve Skeates 2008
Gheorghiu, D., R. Skeates, 'Prehistoric stamps theory and experiments', *Editura universitatii din bucuresti*, Bucureşti.
- Lichter 2005
Lichter, C., "How did farming reach Europe ?, European Relations From the second Half of the 7th. Through the first Half of the 6th Millennium Cal BC", *Western Anatolia in the Late Neolithic and Early Chalcolithic: the arctural state of research, Proceedings of the International Workshop İstanbul BYZAS* 2, 59-74.
- Lichter ve Meriç 2007
Lichter, C., R. Meriç, "Dedecik-Heybelitepe", *Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, M. Özdoğan, N. Başgelen (eds.), 385-386, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Makkay 1984
Makkay, J., *Early Stamp Seals In South-East Europe*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Mellaart 1970
Mellaart, J., *Excavations at Hacilar*, Londra.
- Naumov 2008a
Naumov, G., "Imprints of the Neolithic mind-clay stamps from the Republic of Macedonia", *Documenta Prehistorica* XXXV, 185-204.
- Naumov 2008b
Naumov, G., "Neolithic stamps from the Southern Part of the Balkan Peninsula", *Prehistoric Stamps Theory And Experiments*, D. Gheorghiu, R. Skeates (eds.), Chapter II, 43-84.
- Pasinli ve dig. 1994
Pasinli, A., E. Uzunoğlu, N. Ç. Girgin, M. Soysal, Atakan, "Pendik Kurtarma Kazısı", *IV.Kurtarma Kazıları Semineri, 26-29. Nisan 1993, Marmaris*, 147-164, Ankara.
- Prijatelj 2007
Prijatelj, A., 'Digging the Neolithic Stamp-seals of SE Europe from archaeological deposits, text and mental constructs', *Documenta Prehistorica* XXXIV, 231-256.
- Sağlamtimur 2007
Sağlamtimur, H., "Ege Gübre Neolitik Yerleşimi", *Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, M. Özdoğan, N. Başgelen (eds.), 373-376, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Umurtak 1999-2000
Umurtak, G., "Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağlarda Burdur-Antalya Bölgesi Mühürcülübü Üzerine Bazı Gözlemler", *Adalya* IV: 1-19.

Mühür 1

Mühür 2

Mühür 3

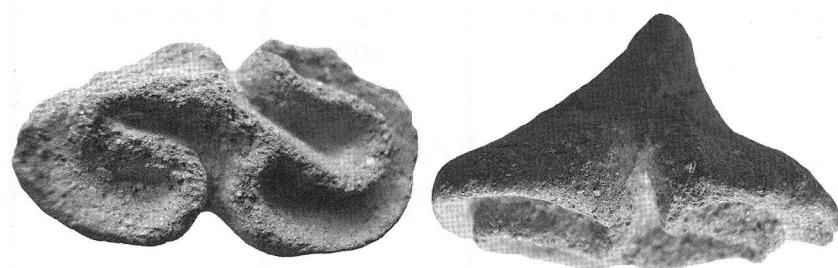

Mühür 4

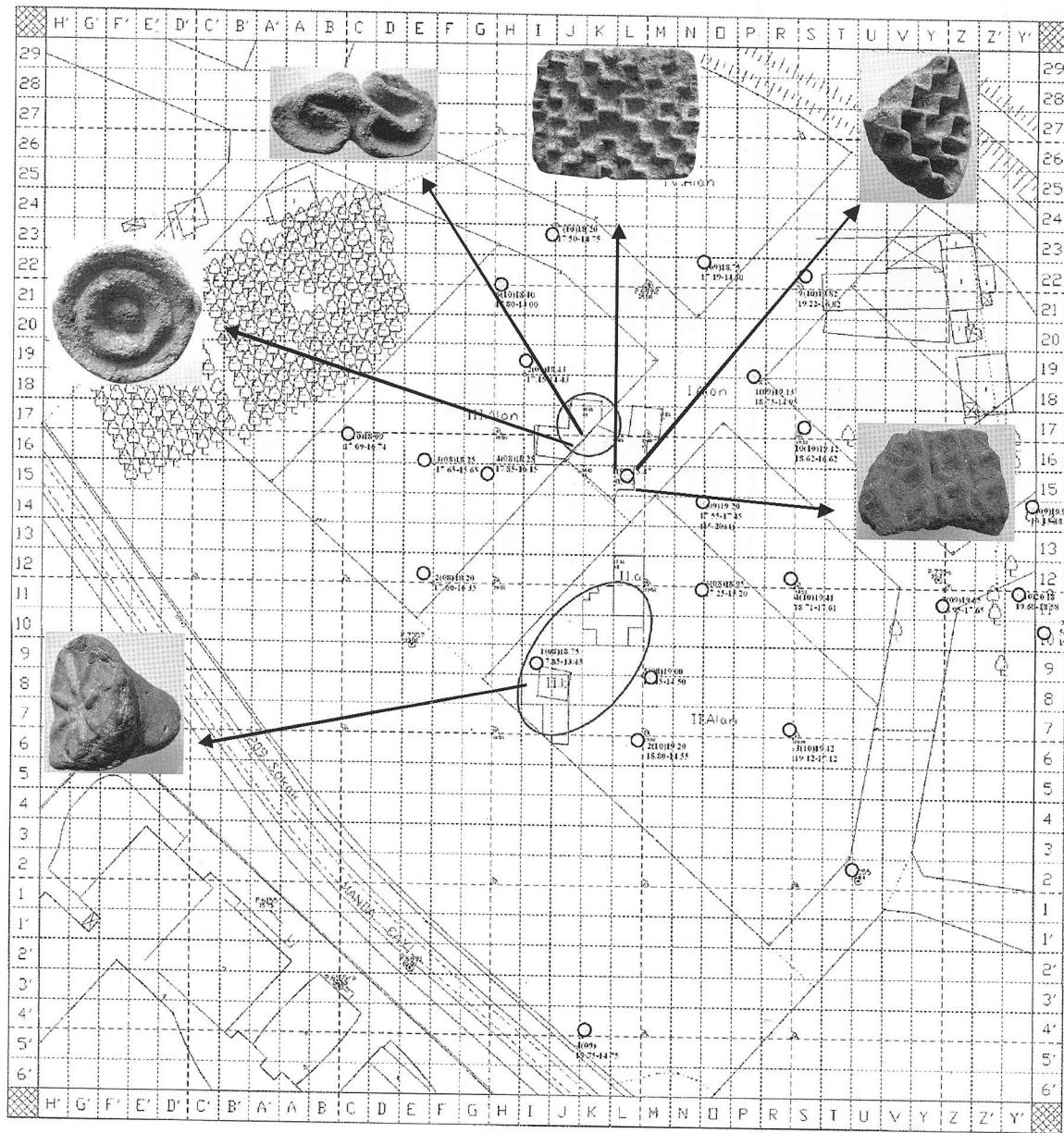

Mühür 5

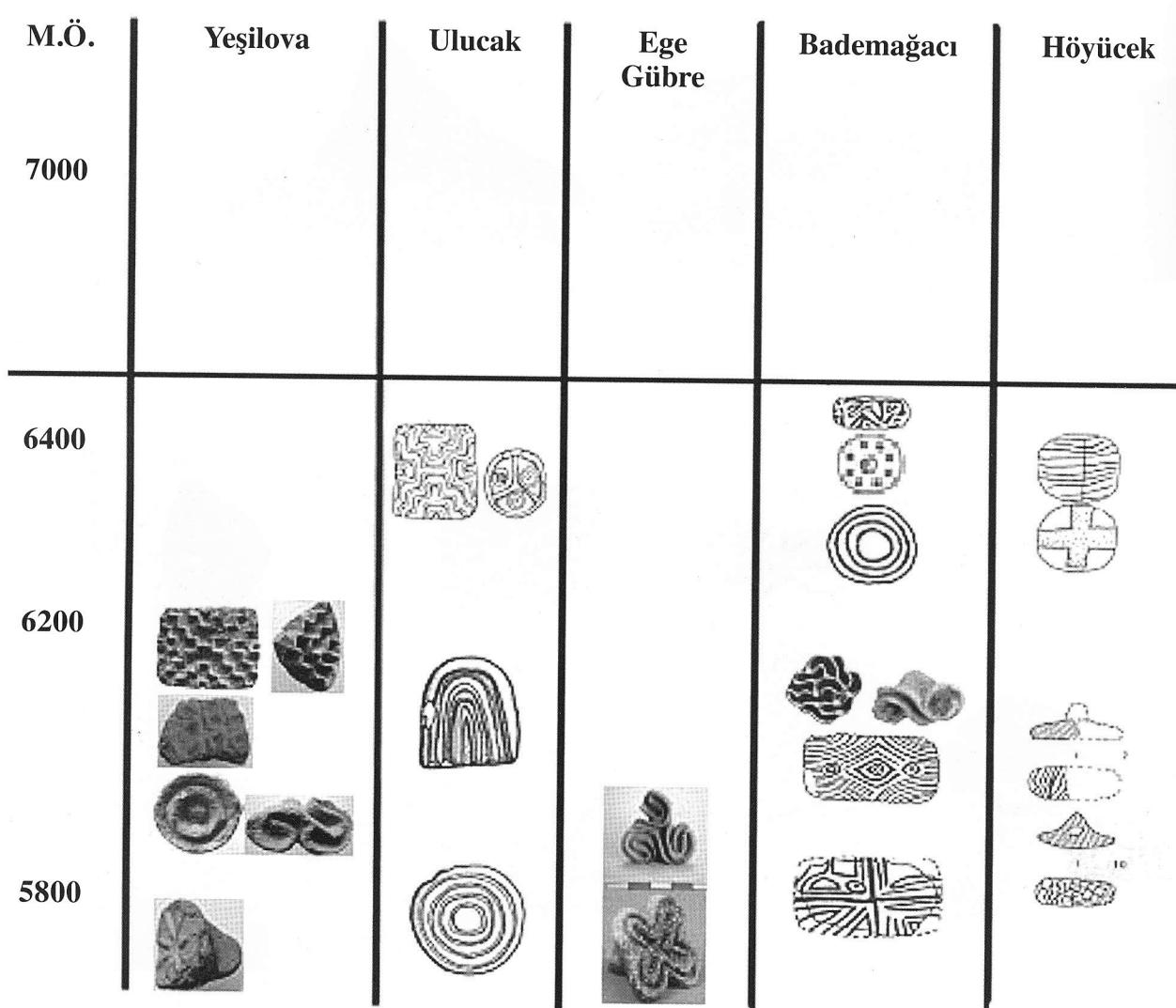

Mühür 6

Res. 1 Yeşilova yerleşiminde mühürlerin höyük içerisindeki dağılımı

Res. 2 Batı Anadolu yerleşimlerindeki mühürlerin tarihlendirilmesi